

OGÓLNE ZASADY PRAWA WYBORCZEGO FEDERACJI ROSYJSKIEJ

1. SYSTEM WYBORCZY I PRAWO WYBORCZE W SYSTEMIE NORM PRAWNYCH FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Pod pojęciem systemu wyborczego w Federacji Rosyjskiej rozumie się porządek prawny dotyczący wyborów Prezydenta FR, deputowanych do Dumy Państwowej i innych organów federacji, których obsadzanie w drodze wyborów powszechnych przewiduje konstytucja. Do systemu wyborczego zaliczany jest także tryb dokonywania obsady, w drodze głosowania powszechnego, innych organów państwowych, jeżeli przewidują to konstytucje podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Elementem systemu wyborczego państwa są również elekcje w wyniku których obsadzane są organy samorządu terytorialnego, jeżeli przewidują to odpowiednie akty prawne podmiotów federacji.

Powyższe zasady opierają się na normach konstytucyjno-prawnych, które wspólnie z aktami prawa niższego rzędu tworzą system norm prawnych nazywany prawem wyborczym. Oczywiście system wyborczy i prawo wyborcze są ze sobą ściśle związane. Niemniej jednak w rosyjskiej nauce prawa wyraźnie rozdziela się obydwie kategorie.

Prawo wyborcze stanowi bardzo istotną część prawa konstytucyjnego Rosji. Reguluje takie ważne wewnętrzne stosunki powstające w trakcie wyborów organów państwowych.

Pojęcie „prawo wyborcze” w rosyjskiej doktrynie prawnej jest rozumiane nie tylko jako kategoria konstytucyjno-prawna, ale także jako pojęcie znacznie szersze, oznaczające jedno z fundamentalnych praw obywatelskich jakim jest prawo partycypacji politycznej obywateli.

Prawo wyborcze Federacji Rosyjskiej ma swoje źródła w aktach normatywnych, w których są zawarte zasady określające sposoby przeprowadzania wyborów, zasady dokonywania zgłaszania kandydatów, techniki przeprowadzania głosowania oraz sposobów ustalania wyników elekcji. Do zasadniczych źródeł tak rozumianego prawa wyborczego należą następujące akty prawne:

1. Konstytucja Federacji Rosyjskiej, konstytucje republik wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz ustawodawstwo krajów, obwodów, miast o znaczeniu ogólnofederalnym, obwodów autonomicznych i okręgów autonomicznych (w dalszej części pracy określane jako podmioty federacji).

2. Federalne prawo o podstawowych gwarancjach praw wyborczych obywateli z 6 listopada 1994 roku¹. Do tej samej grupy źródeł prawa wyborczego zaliczyć należy także inne prawa federacyjne oraz prawa podmiotów federacji w szczegółach regulujące organizację i tryb wyborów do różnych organów władzy i samorządu.

¹ *Sobranie zakonodatelstwa Rossijskoj Fiederacii*, 1994. Nr 33, st. 3406.

3. Dekrety i rozporządzenia Prezydenta Rosji oraz akty prawa stanowione przez szefów administracji podmiotów federacji, a dotyczące kwestii związanych z przygotowaniem i przeprowadzeniem wyborów do różnych organów Federacji Rosyjskiej lub jej podmiotów.

Podstawą systemu wyborczego i prawa wyborczego są konstytucyjne gwarancje nienaruszalności praw wyborczych obywateli. Zapewniają one swobodę wyrażania swej woli przez wyborców i niczym nieskrępowane, suwerenne podjęcie decyzji. Państwo poprzez swoje organy jest zobowiązane do zapewnienia obywatelowi takich warunków, w których bez ograniczeń mogą być wyrażane różne poglądy i swobodnie tworzone ugrupowania polityczne dla ich realizacji. Warunkiem ograniczającym te swobody może być tylko konieczność przestrzegania prawa. System wyborczy oraz system norm prawa stoi na straży realizacji konstytucyjnie zagwarantowanych praw obywatelskich. Takie stanowisko zaprezentował ustawodawca również poza konstytucją uchwalając wspomniane już przepisy dotyczące gwarancji przestrzegania podstawowych praw wyborczych obywateli.

W praktyce występuje jednak cały szereg utrudnień w swobodnym korzystaniu przez obywateli z przysługujących im praw. Wynika to z dużego rozwarstwienia socjalnego społeczeństwa, a w konsekwencji różnych możliwości dostępu do środków przekazu. Warunkami do silnego oddziaływania na wyborców dysponują jedynie osoby i ugrupowania polityczne posiadające silne zaplecze finansowe lub cieszące się poparciem organów władzy państwowej. Postawienie powyższej tezy w pełni uzasadniają wydarzenia związane z przebiegiem kampanii wyborczej do Dumy Państwowej w roku 1993 i 1995 oraz wyborów prezydenckich w roku 1996².

2. ZASADY PARTYCYPACJI POLITYCZNEJ OBYWATELI

Obywatele rosyjscy biorą udział w wyborach na podstawie powszechnego, równego tajnego i bezpośredniego prawa wyborczego³.

Powszechność w rozumieniu prawa rosyjskiego występuje wówczas, kiedy wszyscy dorośli obywatele mają prawo do udziału w wyborach⁴. Wszystkie osoby, które ukończyły 18 rok życia uzyskują czynne prawo wyborcze. Kwestia ta nie jest jednak regulowana konstytucyjnie. W konstytucji stwierdza się jedynie, że obywatele Federacji Rosyjskiej mają prawo wybierać i być wybierani do organów władzy państwowej, organów samorządu lokalnego jak również brać udział w referendum⁵. Wyznaczenie limitu wieku, którego osiągnięcie jest niezbędne do nabycia czynnego prawa wyborczego wynika z zapisu ustawy o podstawowych gwarancjach praw wyborczych obywateli. Stwierdza się w nim, że każdy dorosły obywatel, który ukończył 18 lat, ma pełnię praw wyborczych.

² Szerzej na ten temat zobacz: A. Stelmach, *Wybory parlamentarne w Rosji*, w: *Polska i państwa sąsiedzkie. Wybory parlamentarne i prezydenckie 1993 - 1995*, red. S. Zyorowicz, Poznań 1997.

³ *Federalnyj zakon „Ob osnovnyh garantijach izbiratielnych praw graždan Rossijskoj Fiederacii”*, w: *Hristomatija po konstitucionnomu pravu Rossijskoj Fiederacii*, s. 381 i dalsze.

⁴ Por. E. I. Kozłowa, O. E. Kutafin, *Konstitucionnoje prawo Rossii*, Moskwa 1996, s. 302.

⁵ Konstytucja Federacji Rosyjskiej z 12 grudnia 1993 r., Art. 32 p. 2.

Bardziej złożona jest natomiast sprawa nabycia biernego prawa wyborczego. Ta kwestia regulowana jest w innym trybie. Rozstrzygają ją bowiem, na mocy stanowionego przez siebie prawa, organy władzy ustawodawczej federacji lub jej podmiotów, zgodnie z przynależnymi im kompetencjami. Mogą one ustanowić barierę wieku wyborcy, po przekroczeniu której uzyskuje on bierne prawo wyborcze, według własnego uznania. W ich gestii pozostaje także stosowanie prawa domicylu. Mogą one określić okres zamieszkiwania na danym terytorium, który jest niezbędny do uzyskania prawa bycia wybieranym do władz. Niemniej jednak istnieją pewne ogólne zasady, które warunkują, w określonym zakresie, samodzielność organów stanowiących podmiotów federacji w tym względzie. Do tych ogólnych norm należy m.in. zasada, iż nie wolno przyznać biernego prawa wyborczego osobie, która nie ukończyła 21 roku życia, jeżeli chce się ona ubiegać o mandat w organie władzy ustawodawczej podmiotu federacji. Podobna zasada występuje przy określaniu cenzusu wieku kandydat na szefa organu wykonawczego podmiotu federacji (np. prezydenta republiki). W tym przypadku bariera została ustanowiona na poziomie 30 lat. Znacznie niższe ograniczenia wiekowe zastosowano przy wyborze na stanowiska we władzach wykonawczych samorządu. Tam granice biernego prawa wyborczego ustalono na poziomie 21 lat⁶.

Ograniczenia swobody organów stanowiących prawo w obrębie podmiotów federacji dotyczą również stawiania wymogów odnośnie okresu zamieszkiwania na danym terytorium. Maksymalny czas po jakim nabywa się bierne prawo wyborcze nie może przekraczać jednego roku.

W celu realizacji zasady niepołączalności stanowisk oraz zapewnienia niezależności deputowanych wprowadzono cały szereg dodatkowych przepisów. Z konstytucji i ustaw wyborczych wynikają dla wybranej osoby istotne ograniczenia związane z faktem spełniania mandatu. Między innymi nie może on być zatrudniony w organach państwowych. Prawo nie zezwala mu również na żadne dodatkowe zatrudnienie ani na prowadzenie dodatkowej działalności zarobkowej.

Powszechność prawa wyborczego, zgodnie z uregulowaniami konstytucyjnymi, oznacza również, że każdy obywatel ma prawo wybierać i być wybierany bez względu na płeć, rasę, narodowość, język, pochodzenie, miejsce zamieszkania, wyznanie itd. Nie posiada natomiast biernego i czynnego prawa wyborczego osoba ubezwłasnowolniona, a także skazana prawomocnym wyrokiem sądu na pobyt w miejscu odosobnienia. Są to standardy stosowane powszechnie w państwach demokratycznych.

Zasadę równości w prawie wyborczym rozumie się jako przyznanie każdemu obywatelowi prawa do dysponowania tylko jednym głosem i zapewnienia każdemu z nich dokładnie takich samych praw.

Realizację pierwszego z podanych elementów równości prawa wyborczego, tj. prawa do dysponowania tylko jednym głosem, zapewnia się w ten sposób, że obywatel nie może być umieszczony w więcej niż w jednym spisie wyborców. Głosować wolno tylko osobiście. Aby otrzymać kartę do głosowania należy okazać dowód potwierdzający tożsamość. Wraz z wydaniem karty do głosowania komisja odnotowuje ten fakt w spisie wyborców.

Drugi z elementów równości w prawie wyborczym – udział w wyborach na równych prawach – jest zapewniany w ten sposób, że stosuje się jednakowe normy

⁶ Tamże, Art. 3 p. 2.

przedstawicielstwa we wszystkich okręgach wyborczych. Oznacza to, iż na jednego deputowanego przypada taka sama liczba wyborców. W ten sposób zapewnia się jednakową siłę czyli skuteczność głosu.

Kolejną zasadą prawa wyborczego w Federacji Rosyjskiej jest jego bezpośredniość. Stosowanie tej zasady polega na tym, że każdy wyborca oddaje swój głos bezpośrednio na kandydata lub listę kandydatów. Podejmuje w ten sposób ostateczną decyzję co do obsady mandatu przez konkretną osobę lub udziela poparcia określonemu ugrupowaniu politycznemu. Jego decyzja jest o tyle ostateczna, że nie ceduje on jej podjęcia na żadną inną osobę czy instytucję. Wszystkie organy państwowe w Rosji pochodzące z wyboru są obsadzane w tym trybie. Prawo wyborcze nie przewiduje żadnych pośrednich form wyborów. W tej sytuacji wszystkie organy państwa pochodzące z wyborów uzyskują specjalny status organów przedstawicielskich, ponieważ bezpośrednio wyrażają wolę suwerena, czyli narodu. Takie stanowisko znajduje swoje uzasadnienie w zapisie konstytucji Federacji Rosyjskiej stwierdzającym, że naród sprawuje swą władzę bezpośrednio, a także za pośrednictwem organów władzy państwowej oraz organów samorządu lokalnego⁷. Stwierdza się tam również, iż najwyższym bezpośrednim wyrazem władzy narodu jest referendum i wolne wybory⁸.

Wybory w Rosji są tajne. Oznacza to, że każdy wyborca ma prawo do zachowania w tajemnicy na kogo oddał swój głos. Władze muszą stworzyć techniczne możliwości do zachowania tajności głosowania. W ustawie o prawach wyborczych obywateli wyraźnie określa się warunki jakie musi spełnić komisja wyborcza w celu zapewnienia tajności głosowania. W specjalnie przygotowanym pomieszczeniu do głosowania nie może znajdować się żadna inna osoba, poza wyborcą. Kartę do głosowania należy wrzucić osobiście do zabezpieczonej urny wyborczej.

Charakterystycznym dla systemu wyborczego Rosji jest jeszcze jeden przymiotnik prawa wyborczego. Jest nim zasada dobrowolności. Została ona wprowadzona jako norma prawa wyborczego dla wyraźnego podkreślenia, że obecny system wyborczy nie zawiera żadnych elementów przymusu. W tym także nie obliuguje obywateli w sposób formalny do uczestniczenia w procedurach wyborczych. Oznacza to, że wyborca podejmuje świadomą i niczym nie limitowaną suwerenną decyzję nie tylko w sprawie na kogo oddać swój głos, ale także może w nieskrępowany sposób zdecydować, czy w ogóle skorzysta z przysługującego mu biernego i czynnego prawa wyborczego. Zgodnie z prawem nikt i nic nie może zmuszać obywatela, aby kandydował lub nie w wyborach oraz aby skorzystał lub nie z przysługującego mu czynnego prawa wyborczego. Zasada ta dotyczy również wpływania na zachowanie wyborców podczas samego aktu głosowania. W tym celu wprowadzono zakaz prowadzenia agitacji w lokalu wyborczym.

Tak szczegółowe określenie rozumienia i sposobu realizacji zasady dobrowolności zostało spowodowane praktyką stosowaną w poprzednim systemie ustrojowym, kiedy udział w procedurach wyborczych był traktowany jako „obywatelski obowiązek” i stosowano różne formy nacisku, aby frekwencja wyborcza była jak najwyższa.

Pełnię praw wyborczych posiadają również obywatele Federacji Rosyjskiej przebywający poza jej granicami. Rosyjskie placówki dyplomatyczne i konsularne są

⁷ Tamże, Art. 3 p. 2.

⁸ *Federalnyj zakon „Ob osnovnyh garantijach ...*, wyd. cyt., statia 4.

zobligowane do stworzenia warunków, aby osoby te miały możliwość skorzystania z przysługujących im praw wyborczych.

3. ORGANIZACYJNE ZASADY PRZYGOTOWANIA I PRZEPROWADZENIA WYBORÓW

Wszyscy obywatele Federacji Rosyjskiej, którzy w dniu wyborów posiadają czynne prawo wyborcze mają prawo do umieszczenia ich nazwisk w spisach wyborców.

Spis wyborców sporządzany jest przez odpowiednią komisję wyborczą oddzielnie dla każdego obwodu głosowania. Podstawą dla jego utworzenia są informacje przekazane komisji przez organy administracji. Formę wzmiankowanej informacji określa terenowy organ administracji. Odpowiada on także za uzupełnianie spisów wyborców. Aktualizacja spisów odbywa się dwa razy do roku⁹. Spisy te są przekazywane odpowiednim komisjom wyborczym bezpośrednio po wyznaczeniu terminu wyborów.

Podstawą do umieszczenia nazwiska obywatela na liście wyborczej w obwodzie jest jego zamieszkiwanie na obszarze, który obejmuje dany obwód głosowania. Jest to zgodne z obowiązującym prawem, które przewiduje, że obywatel Federacji Rosyjskiej posiada prawo swobodnego wyboru miejsca zamieszkania¹⁰.

Nazwisko obywatela może być umieszczone tylko w jednym spisie wyborców. Zasady konstruowania spisów wyborców oraz zasady umieszczania w nich nazwisk wyborców a także zasady dokonywania w nich zmian są określane zarówno w prawie federalnym, jak i przez lokalne organy władzy.

W Federacji Rosyjskiej przyjmuje się zasadę terytorialnej organizacji wyborów. Wybory są przeprowadzane w okręgach wyborczych. Okręg stanowi jednolity obszar terytorialny wydzielony przez administrację państwową na podstawie przepisów obowiązującego prawa.

Zgodnie z postanowieniami federalnego prawa „o podstawowych gwarancjach praw wyborczych obywateli Federacji Rosyjskiej” okręgi wyborcze tworzy się na podstawie danych przedstawianych przez lokalne organy administracji państwowej oraz samorządu terytorialnego. Granice okręgów wyborczych oraz liczbę wyborców ustala odpowiednia komisja wyborcza. Jej decyzja podlega jednak zatwierdzeniu przez właściwy organ władzy ustawodawczej nie później niż na 60 dni przed dniem wyborów.

W wyborach odbywających się w Rosji przyjmuje się określone kryteria dotyczące tworzenia okręgów wyborczych. Podstawową zasadą jest jednakowa wielkość poszczególnych okręgów wyborczych. Na terenie poszczególnych okręgów wyborczych powinno zamieszkiwać mniej więcej tyle samo osób. Granice okręgów powinny być tak określone, aby odstępstwo od średniej normy przedstawicielstwa nie przekraczało 10%. Wyjątek mogą stanowić tylko obszary trudno dostępne lub bardzo

⁹ Spisy są nowelizowane na dzień 1 stycznia i na 1 lipca każdego roku.

¹⁰ Konstytucja FR w art. 27 stanowi: „Każdy, kto legalnie przebywa na terytorium Federacji Rosyjskiej ma prawo do swobodnego poruszania się, wyboru miejsca pobytu i zamieszkania”. Por. też: Zakon Rossijskiej Federacji „O prawie gwardan Rossijskiej Federacji na swobodu pieriedwizienija, wybora miesta przybwanija i żietielstwa w prieditelach Rossijskiej Fiederacji”.

odosobnione miejscowości czy osady. W tych przypadkach dopuszcza się odstępstwa od przyjętych norm przedstawicielstwa nawet do 15%. W sposób wyjątkowy ustawodawca traktuje także zasady tworzenia okręgów wyborczych na terenach zamieszkałych przez zwarte skupiska małych, rdzennych grup etnicznych. W takich przypadkach odchylenia od przyjętych wskaźników, jeżeli tak zdecydują uprawnione organy władzy podmiotów federacji, mogą wynosić nawet do 30%. Zasady te nie obowiązują jednak przy wyborach do federalnych organów władzy państwowej. Wtedy ma natomiast zastosowanie zasada, iż w każdym podmiocie federacji musi być utworzony przynajmniej jeden okręg wyborczy. Należy tak postąpić nawet wtedy, gdy naruszać to będzie w sposób ewidentny zasady równości gwarantowane przecież w prawie wyborczym.

Prawo wyborcze zakłada zasadę integralności terytorialnej okręgu wyborczego. Oznacza to, że nie można tworzyć okręgu wyborczego, którego części składowe nie graniczą ze sobą. Nie może być tak, że jakakolwiek część okręgu wyborczego pozostawałaby poza jego terytorium i była np. enklawą na terenie innego okręgu wyborczego. Ale również w tej kwestii, podobnie jak w sprawie zapewnienia przestrzegania zasady jednakowej skuteczności głosu wyborcy, ustawodawca zezwala na uczynienie wyjątków. Organy władzy ustawodawczej podmiotów federacji, w szczególnych przypadkach, mogą uregulować tą kwestię w swoisty sposób.

W celu przeprowadzenia głosowania i ustalenia wyników głosowania powołuje się obwodowe komisje wyborcze. Są one powoływane na mocy decyzji terenowych organów władzy wykonawczej. Podstawy prawne dotyczące zasad powoływania tych komisji są określone w aktach prawa miejscowego przy uwzględnieniu obowiązujących przepisów ogólnorosyjskich. Muszą być również uzgodnione z odpowiednią okręgową komisją wyborczą. Decyzja o utworzeniu obwodu głosowania musi zapaść najpóźniej na 45 dni przed terminem głosowania. W celu stworzenia maksymalnie dogodnych warunków dla obywateli, ustalając granice obwodu, należy wziąć pod uwagę zawartość objętego nim obszaru, dogodność połączeń komunikacyjnych itd. Obwód wyborczy w zasadzie nie powinien obejmować większej liczby osób niż 3 tys. Granice obwodów wyborczych nie mogą naruszać granic okręgów wyborczych¹¹.

Wojskowi głosują w oparciu o takie same zasady jak pozostali obywatele i w tych samych obwodach wyborczych. Tylko ze względu na specyficzną lokalizację jednostki wojskowej mogą być specjalnie dla niej tworzone obwodowe komisje wyborcze. Powinny jednak być spełnione te same, co w pozostałych obwodach, wymogi. Musi więc być przygotowane odpowiednio duże pomieszczenie do głosowania, które pomieści wszystkich członków komisji, obserwatorów, kandydatów i ich mężów zaufania. Muszą być również spełnione wymogi dotyczące przestrzegania zasady tajności głosowania.

Spisy obwodów głosowania z podaniem ich adresów i określeniem zasięgu terytorialnego powinny być podane do publicznej wiadomości nie później niż na 40 dni przed terminem głosowania.

Bezpośrednio za przygotowanie i przeprowadzenie wyborów odpowiadają odpowiednie komisje wyborcze.

¹¹ Podane zasady dotyczą również obwodów głosowania tworzonych na statkach morskich, w szpitalach, sanatoriach czy innych miejscach czasowego przebywania obywateli, oraz trudno dostępnych, oddalonych rejonach.

W systemie wyborczym Federacji Rosyjskiej mianem komisji wyborczych określa się organy odpowiedzialne za organizację i przeprowadzenie wyborów Prezydenta Federacji Rosyjskiej, posłów do Dumy Państwowej oraz innych federalnych organów władzy państwowej, jeżeli w konstytucji Rosji przewidziano, że są one wybierane w drodze bezpośredniego głosowania powszechnego. Komisjami wyborczymi są także organy powołane do przygotowania i przeprowadzenia wyborów do organów władzy ustawodawczej, wykonawczej i samorządu terytorialnego zgodnie z konstytucjami i innymi aktami prawnymi stanowionymi przez podmioty Federacji Rosyjskiej. Oznacza to, iż komisje wyborcze spełniają swe funkcje tak w odniesieniu do wyborów odbywających się w całej federacji jak i w przypadku ograniczenia ich zasięgu do poszczególnych jej podmiotów. Wszystkie zasady ogólne, dotyczące kwestii powoływania i funkcjonowania komisji wyborczych, uregulowane na podstawie prawa federalnego, są obowiązujące także na poziomie lokalnym. W gestii ustawodawczych i wykonawczych organów podmiotów federacji leży jedynie doprecyzowanie ogólnych zasad i dostosowanie ich do lokalnych potrzeb i możliwości.

Przygotowaniem i przeprowadzeniem wyborów w Rosji zajmuje się Centralna Komisja Wyborcza Federacji Rosyjskiej (CKW), komisje wyborcze podmiotów Federacji Rosyjskiej, okręgowe komisje wyborcze oraz terytorialne (rejonowe, miejskie itd.) komisje wyborcze¹². W skład tego systemu jako organ najniższego stopnia wchodzi również obwodowe komisje wyborcze.

Centralna Komisja Wyborcza działa jako organ stały. Zajmuje się ona kierowaniem pracami komisji wyborczych niższych szczebli w zakresie przewidzianych dla nich zadań i kompetencji własnych. CKW powoływana jest na okres czterech lat. W jej skład wchodzi 15 członków. Pięciu z nich jest powoływanych przez Dumę Państwową. Izba podejmuje decyzję zwykłą większością głosów dokonując wyboru spośród kandydatów zgłoszonych przez grupę deputowanych. Następnich pięciu członków CKW powołuje izba wyższa parlamentu Rada Federacji. Wyboru dokonuje się spośród kandydatów zgłoszonych przez organy władzy ustawodawczej lub wykonawczej podmiotów federacji. Kolejne pięć miejsc w CKW obsadzanych jest na podstawie decyzji Prezydenta Rosji.

Członkowie CKW muszą posiadać wyższe wykształcenie prawnicze lub stopień naukowy w dziedzinie prawa. Ze swego grona wybierają oni przewodniczącego CKW oraz jego zastępcę i sekretarza. Wybory te odbywają się w trybie tajnym. Pozbawienie członkostwa w CKW jest możliwe tylko w wyraźnie określonych w prawie przypadkach. Członek komisji może złożyć dymisję zawiadamiając o tym fakcie organ, który go powołał. Jego członkowstwo w komisji ustaje jednak dopiero z chwilą, kiedy zostanie on o tym pisemnie powiadomiony przez organ, który do pełnienia funkcji go powołał. Członkiem CKW przestaje być osoba, która utraciła obywatelstwo rosyjskie, została postawiona przed sądem jako obwiniona, skazana prawomocnym wyrokiem sądu lub ubezwłasnowolniona.

CKW oraz komisje wyborcze podmiotów federacji stoją na straży realizacji i przestrzegania praw wyborczych obywateli. Organizują ogólnopaństwowy system rejestracji kandydatów oraz tworzą zasady dotyczące prowadzenia rejestru wybor-

¹² Są one tworzone w ramach istniejącego podziału administracyjnego kraju w rejonach o szczególnie dużej gęstości zaludnienia. W takim przypadku można utworzyć kilka komisji wyborczych, co ułatwia ich pracę i pozwala na sprawniejsze przygotowanie i przeprowadzenie głosowania.

ców. Do kompetencji CKW należy również opracowywanie technicznych systemów przekazywania danych oraz zabezpieczenia materialnych i technicznych możliwości należytego funkcjonowania komisji wyborczych. Zajmuje się również stworzeniem jednolitego systemu sumowania wyników głosowania i ustalania końcowych rezultatów wyborów w postaci rozdziału mandatów między poszczególnych kandydatów.

Do kompetencji CKW należy rozdzielanie uzyskanych z budżetu państwa środków finansowych na przygotowanie i przeprowadzenie wyborów. Zajmuje się również kontrolą ich należytego, celowego i zgodnego z przepisami wykorzystania. Jest zobligowana do okazywania merytorycznej oraz techniczno-organizacyjnej pomocy komisjom wyborczym. W celu realizacji swoich zadań CKW została wyposażona w możliwość wydawania instrukcji oraz dokonywania wykładni dotyczących przepisów wyborczych. Stanowiska CKW w tych sprawach mają moc powszechnie obowiązującą na terenie całego państwa.

Zasady powoływania komisji wyborczych przeprowadzających wybory do naczelnych organów federacji oraz organów władzy poszczególnych podmiotów federacji opierają się na prawie federalnym oraz na prawie stanowionym przez organy władzy ustawodawczej poszczególnych podmiotów federacji.

Skład komisji wyborczych niższych szczebli ustala się na podstawie uregulowań prawa miejscowego. Ustawodawca określił jednak pewne generalne założenia, które narzucają zasady doboru składu komisji. Wpływ na obsadę komisji mają zarówno terenowe organy władzy, samorządu terytorialnego jak i wyborcy. W przepisach prawa dla określenia tej ostatniej kategorii podmiotów używa się określenia: „zebranie wyborców w miejscu ich pracy, służby, nauki lub zamieszkania”¹³. Ogólny przepis stanowi jednak, iż przynajmniej połowa składu komisji wyborczej musi być powołana przez właściwy organ władzy ustawodawczej podmiotu federacji.

Powoływanie komisji wyborczych dla przeprowadzenia wyborów do samorządu terytorialnego odbywa się na ogólnych zasadach. Dodatkowym elementem jest jedynie konieczność uwzględnienia prawa miejscowego regulującego status organów samorządu terytorialnego. Wprowadzono tu jednak pewną zasadę ogólną, która stanowi, że prawo zgłaszania kandydatów do tych komisji przysługuje zebraniom wyborców¹⁴.

Po zarejestrowaniu kandydata (lub listy kandydatów), jego komitet wyborczy lub sam zainteresowany ma prawo zgłosić do komisji wyborczej swojego przedstawiciela. Prawo to przysługuje także w odniesieniu do wszystkich komisji wyborczych niższych szczebli. Zgłoszone osoby uczestniczą w posiedzeniach komisji z głosem doradczym. Nie są pełnoprawnymi członkami, ale mogą brać udział we wszystkich posiedzeniach komisji do której zostali wydelegowani. Mają prawo wglądu do dokumentów i materiałów komisji oraz mogą zabierać głos na jej posiedzeniach. Asystują również przy obliczaniu głosów przez komisję. Przewodniczący komisji wyborczej jest zobligowany do powiadamiania zgłoszonych oficjalnie przedstawicieli kandydatów o każdym bez wyjątku spotkaniu komisji.

Pełnomocnicy kandydatów, którzy zostali wybrani, zachowują prawo uczestniczenia w pracach komisji wyborczych aż do czasu zakończenia rejestracji kandydatów

¹³ Por. E. I. Kozłowa, O. E. Kutafin, *Konstitucionnoie ...*, wyd. cyt., s. 309.

¹⁴ W skład komisji wyborczych na wszystkich szczeblach nie mogą wchodzić kandydaci, ich współmałżonkowie ani krewni, oraz bezpośredni podwładni.

w następnych wyborach do tego samego organu¹⁵. Pełnomocnictwa pozostałych członków komisji z prawem głosu doradczego trwają jeszcze tylko przez 30 dni od czasu opublikowania pełnych wyników wyborów. Jest to czas przeznaczony na rozpatrzenie ewentualnych protestów wyborczych.

Działalność komisji wyborczych jest jawna. W związku z tym ich pracy może przyglądać się każdy, kto ma takie życzenie. Prawo to dotyczy szczególnie osób kandydujących w wyborach, ich przedstawicieli oraz reprezentantów komitetów wyborczych i dziennikarzy. Ale również każda inna osoba ma prawo przyglądać się pracy komisji.

Wszelkie informacje i decyzje komisji wyborczych są podawane natychmiast do publicznej wiadomości.

W dniu głosowania, od momentu rozpoczęcia pracy przez komisję wyborczą, aż do zakończenia podliczania głosów i podpisania protokołu z wynikami głosowania, w pracy komisji mogą uczestniczyć wyłącznie jej członkowie, kandydaci, ich pełnomocnicy oraz obserwatorzy, którzy uzyskali przewidzianą przepisami akredytację. Ta ostatnia zasada dotyczy również obserwatorów zagranicznych oraz przedstawicieli organizacji międzynarodowych¹⁶.

Komisje wyborcze działają na zasadzie kolegialności. Oznacza to, że dla prawomocności ich obrad wymagana jest obecność ponad połowy pełnoprawnych członków tego gremium.

CKW oraz komisje wyborcze podmiotów federacji składają się wyłącznie z grona prawników. Komisje niższych szczebli takiego ograniczenia nie mają. Mogą więc w swoim składzie posiadać także osoby, które nie mają wykształcenia prawniczego.

W Rosji obowiązuje zasada sądowej ochrony nienaruszalności praw wyborczych. Zgodnie z konstytucją Federacji Rosyjskiej działania organów, instytucji, organizacji i osób fizycznych naruszające lub ograniczające prawa wyborcze obywateli mogą być zaskarżone do sądu. Również postanowienia i działania komisji wyborczych lub ich członków, które naruszają prawa wyborcze obywateli, mogą być zaskarżone do komisji wyższego szczebla lub do sądu. Skierowanie sprawy do sądu nie wymaga uprzedniego odwołania się do nadrzędnej komisji wyborczej. Skargi rozpatrywane są przez sąd w terminie pięciodniowym. Jeżeli skarga zostanie złożona w dniu wyborów jest rozpatrywana niezwłocznie. Tylko w sytuacji, gdy potwierdzenie zasadności skargi wymaga przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego, termin podjęcia decyzji przez sąd może być przedłużony do dziesięciu dni.

4. TRYB ZGŁASZANIA I STATUS PRAWNY KANDYDATA

Prawo zgłaszania kandydatów w wyborach przysługuje komitetom wyborczym oraz bezpośrednio wyborcom. Wyłonienie kandydata lub kandydatów przez komitety wyborcze odbywa się w drodze głosowania na zjazdach i konferencjach tych komitetów. Mają one zasięg ogólnofederalny lub lokalny w zależności od tego do jakiego szczebla i jakich organów władzy ustawodawczej, wykonawczej lub samorządowej kandydaci są zgłaszani. Komitety wyborcze mogą podjąć decyzję o wystawieniu

¹⁵ Ta sama zasada dotyczy pełnomocników list kandydatów, jeżeli osoby z tej listy zdobyły mandaty.

¹⁶ *Federalnyj zakon „Ob osnovnych garantijach ...*, wyd. cyt., statia 14.

wspólnego kandydata lub stworzyć wspólną listę kandydatów. W tym celu zainteresowane współdziałaniem komitety tworzą blok wyborczy. Prawo do jego zarejestrowania mają tylko te komitety wyborcze, które już wcześniej zostały zarejestrowane. Powstałe porozumienie posiada uprawnienia analogiczne jak pojedynczy komitet wyborczy. Komitety wyborcze, które weszły w skład określonego bloku wyborczego, nie mogą w tych wyborach występować z samodzielnymi listami kandydatów. Nie przysługuje im również możliwość uczestniczenia w innych blokach wyborczych.

Ustalenie listy kandydatów musi odbyć się na zjazdach lub konferencjach. Decyzja o wysunięciu kandydatów przez komitet wyborczy czy też blok wyborczy odbywa się w drodze tajnego głosowania. Pod złożeniem listy kandydatów powinny znajdować się podpisy osób popierających to zgłoszenie. Forma i niezbędne dane umieszczone na listach osób popierających zgłoszenie określane są przepisami prawa. Maksymalna liczba wymaganych podpisów pod wnioskiem o zarejestrowanie listy kandydatów nie może być ustanowiona przez lokalne prawodawstwo na poziomie wyższym niż 2% ogółu mieszkańców okręgu wyborczego¹⁷.

W przypadku zgłaszania kandydata bezpośrednio przez grupę wyborców podpisy wymagane dla potwierdzenia zgłoszenia zbierane są w miejscu pracy lub miejscu zamieszkania wyborców. Administracja i załogi przedsiębiorstw, bez względu na ich charakter i formę własności, powinny stworzyć warunki równych szans dla zbierających podpisy pod listami kandydatów. Liczba wymaganych podpisów oraz sposób pozyskiwania są ustalane na podstawie obowiązujących przepisów prawa ustanowionego przez organy władzy podmiotów federacji. Ale podobnie jak to ma miejsce w federalnym ustawodawstwie dotyczącym bloków wyborczych, maksymalny wymóg dotyczący liczby podpisów pod wnioskiem o rejestrację listy kandydatów nie może być określony na poziomie wyższym niż 2% mieszkańców danego okręgu wyborczego.

Podpisy można zbierać tylko pośród osób posiadających pełnię praw wyborczych i zamieszkujących na terenie okręgu, z którego o mandat będą ubiegali się kandydaci z popieranej przez wyborcę listy. W wyborach prezydenta Federacji Rosyjskiej, Dumy Państwowej i innych organów federacji wysunięcie kandydatów powinno nastąpić najpóźniej na 45 dni przed dniem wyborów. W wyborach organów władzy ustawodawczej podmiotów federacji oraz wyłaniania organów samorządu terytorialnego kandydatów wystarczy zgłosić na 30 dni przed dniem wyborów. Z inicjatywą zbierania podpisów pod listą kandydatów czy nazwiskiem kandydata może wystąpić każdy wyborca lub ich grupa. O swojej inicjatywie musi on jednak powiadomić komisję wyborczą do której wniosek o zarejestrowanie listy kandydatów zostanie skierowany.

Lista kandydatów jest rejestrowana w odpowiedniej komisji wyborczej po przedstawieniu przez komitety wyborcze lub wyborców zgłaszających listy kandydatów, zgody tych osób na kandydowanie w danym okręgu wyborczym. Jednocześnie należy do komisji dostarczyć listę z wymaganą liczbą podpisów wyborców, którzy zdecydowali się poprzeć tych kandydatów.

W przypadku, gdy w okręgu nie zostanie zgłoszony żaden kandydat, lub gdy liczba zgłoszonych kandydatów będzie mniejsza lub nawet równa liczbie mandatów do obsadzenia, to w takim okręgu wybory nie mogą się odbyć. Komisja decyduje

¹⁷ Tamże, statia 18.

o ich przesunięciu do czasu uzupełnienia liczby zgłoszeń do poziomu spełniającego wymóg przewyższenia przez nie liczby mandatów przewidzianych do obsadzenia w tym okręgu.

W przypadku odmowy zarejestrowania listy kandydatów komisja jest zobowiązana do natychmiastowego wydania zainteresowanemu komitetowi lub jego pełnomocnikowi pisemnego uzasadnienia takiej decyzji. Motywem odmowy może być wyłącznie niewypełnienie przez komitet wyborczy lub grupę zgłaszającą listę kandydatów przewidzianych przepisami prawa warunków zgłoszenia.

Każdy kandydat ma prawo w dowolnym terminie przed dniem wyborów wycofać swoją kandydaturę.

Po rejestracji wszyscy kandydaci, którzy są pracownikami państwowymi, samorządowymi lub pracują w środkach masowej informacji, na czas udziału w kampanii wyborczej, zawieszają wykonywanie swoich obowiązków służbowych. Nie mogą oni wykorzystywać w kampanii wyborczej swojej pozycji służbowej.

Jak dowodzi praktyka, zapis ten pozostaje martwy. Nawet w wyborach B. Jelcyń i jego zwolennicy wykorzystywali stanowiska służbowe dla popierania swoich kandydatów. Zjawisko to występowało również nagminnie w wyborach do Dumy Państwowej zarówno w roku 1993 jak i w 1995¹⁸.

Niemniej jednak konsekwencją przyjęcia zasady zawieszenia wykonywania obowiązków służbowych na czas prowadzenia własnej kampanii wyborczej jest przyjęcie specyficznego dla rosyjskiego prawa wyborczego rozwiązania, które wprowadza zakaz pracy zawodowej kandydatów ubiegających się o mandat w wyborach. Kandydaci, po ich zarejestrowaniu, na czas wyborów zwalniają się z wykonywanych obowiązków służbowych. Na ten okres odpowiednia komisja wyborcza z wydzielenych na jej potrzeby środków na przygotowanie i przeprowadzenie wyborów przeznaczona dla każdego z kandydatów odpowiednią rekompensatę finansową. Zasady, tryb i wysokość przyznawanych rekompensat jest regulowana na mocy przepisów ustawowych wydawanych przez władze Federacji Rosyjskiej oraz przez jej podmioty.

W okresie trwania kampanii wyborczej kandydujące w wyborach osoby nie mogą być, bez własnej zgody, zwolnione z pracy ani przeniesione na inne stanowiska czy też do innych zakładów. Okres, w którym osoba kandydowała w wyborach, jest jej zaliczany do stażu pracy na stanowisku, które zajmowała przed rozpoczęciem kampanii wyborczej.

W rosyjskim prawie wyborczym występuje jeszcze jedna oryginalna zasada. Kandydat po jego zarejestrowaniu uzyskuje immunitet. Zgodnie z nim nie może być on bez zgody prokuratora aresztowany, pociągnięty do odpowiedzialności karnej lub administracyjnej. Prokurator, po wyrażeniu zgody na aresztowanie czy zatrzymanie kandydata, musi powiadomić o tym fakcie komisję wyborczą, która daną osobę zarejestrowała jako kandydata w wyborach.

Pomimo wyraźnego przepisu gwarantującego immunitet kandydatowi w wyborach, zdarzały się przypadki jego odebrania lub naruszenia przez prokuraturę, milicję czy inne organy państwowe. Rosyjska scena polityczna jest jeszcze nadal zdominowana przez niedemokratyczne czy wręcz siłowe sposoby rozwiązywania sporów

¹⁸ Szerzej na ten temat: A. Stelmach, *Wybory do Dumy Państwowej w Rosji*, w. „Rocznik Wschodni”, Rzeszów 1996, nr 3, s. 103 i dalsze.

politycznych. Uciekanie się do stosowania brutalnych i nieuczciwych metod walki politycznej oraz wykorzystywanie stanowisk państwowych do walki z przeciwnikami politycznymi jest w warunkach rosyjskich bardziej regułą niż odstępstwem od niej¹⁹.

5. ZASADY PROWADZENIA KAMPANII WYBORCZEJ

Komitety wyborcze oraz osoby kandydujące w wyborach a także poszczególni obywatele, mają zagwarantowane prawo do prowadzenia kampanii i agitacji wyborczej. Działalność ta może być prowadzona wyłącznie w oparciu i w zakresie obowiązujących przepisów prawa. Podstawową formą prowadzenia kampanii wyborczej jest przygotowanie i rozpowszechnianie informacji zachęcających obywateli do wzięcia udziału w wyborach i oddaniu swego głosu na konkretną listę kandydatów. Państwo zapewnia komitetom wyborczym i wszystkim obywatelom swobodne prowadzenie kampanii wyborczych na zasadzie pełnej równości. Gwarantuje także jednakową dostępność do środków masowego przekazu.

Agitacja wyborcza może być prowadzona poprzez środki masowej informacji, organizację spotkań i zebrań z wyborcami, wieców, pochodów i manifestacji. Można organizować debaty polityczne i dyskusje kandydatów. Podstawową formą prowadzenia agitacji wyborczej jest upowszechnianie wydawnictw i różnych materiałów propagandowo-agitacyjnych a także reklam radiowych i telewizyjnych. W kampanii wyborczej nie mogą brać udziału członkowie komisji wyborczych, osoby pełniące funkcje kierowniczych organów administracji państwowej i samorządu terytorialnego oraz organy władzy państwowej i samorządu lokalnego. Zakaz powyższy nie dotyczy osób zajmujących kierownicze stanowiska w organach administracji rządowej i samorządowej, jeżeli kandydują one w wyborach. Mogą one uczestniczyć w agitacji wyborczej na równych prawach z pozostałymi kandydatami²⁰.

Zabrania się angażowania w kampanie wyborcze osobom zajmującym kierownicze stanowiska w środkach masowej informacji, jeżeli kandydują one w wyborach lub zostały pełnomocnikami kandydatów. Zakaz ten rozciąga się również na kierownictwo i dziennikarzy oraz twórców programów telewizyjnych zatrudnionych w państwowych środkach przekazu.

Kandydat i komitet wyborczy mają prawo do korzystania z bezpłatnego czasu antenowego w publicznym radiu i telewizji. Zasada ta stosowana jest w stosunku do państwowych i samorządowych stacji nadawczych obejmujących swym zasięgiem oddziaływania teren okręgu wyborczego, z którego o mandat ubiega się dany kandydat.

Dostępność kandydatów i komitetów wyborczych do mediów rozciąga się na te wszystkie rozgłośnie, których współwłaścicielem czy udziałowcem jest państwo, podmioty federacji lub samorządy terytorialne. Zasady, na których poszczególni kandydaci korzystają z bezpłatnej dostępności do środków informacji muszą być jednakowe dla wszystkich.

¹⁹ Znany rosyjski komentator polityczny Aleksander Minkin oceniając przebieg kampanii wyborczej do Dumy Państwowej Rosji w 1995 r. stwierdził, że kampania wyborcza przebiegała w atmosferze, która spokojnie można nazwać kryminalną. „Gazeta Wyborcza” z 7.12.1995 r., nr 284 (1972), s. 11.

²⁰ *Federalnyj zakon „Ob osnownych garantijach ...*, wyd. cyt., statia 23.

Wszelkie publikowane materiały wyborcze powinny zawierać informację o organizacjach i osobach, które je przygotowały i są odpowiedzialne za ich rozpowszechnianie. Zakazana jest publikacja materiałów anonimowych.

Kierownicy organów państwowych i samorządowych są zobowiązani do bezpłatnego udostępnienia lokali dla organizacji spotkań przedwyborczych. Za jednakowe traktowanie poszczególnych komitetów wyborczych przez wspomniane organa w zakresie udostępniania im urzędzeń publicznych dla prowadzenia kampanii wyborczej jest odpowiedzialna komisja wyborcza.

W trakcie prowadzenia agitacji wyborczej zakazane jest szerzenie nienawiści rasowej, etnicznej czy religijnej. Nie wolno nawoływać do stosowania przemocy, zachęcać do obalenia konstytucyjnej władzy, naruszania ustroju państwowego, dezintegracji państwa oraz łamania prawa.

W przypadku naruszania powyższych zasad komisja wyborcza może wystąpić do sądu o cofnięcie decyzji o zarejestrowaniu listy kandydatów komitetu wyborczego, który narusza porządek prawny państwa. Wniosek taki sąd rozpatruje w ciągu trzech dni.

Kampania wyborcza rozpoczyna się z chwilą zarejestrowania kandydatów. Kończy się zaś na jeden dzień przed dniem głosowania. Plakaty i inne materiały wyborcze mogą również po tym terminie pozostawać na dotychczasowych miejscach. Usunięte muszą być jedynie z gmachów, w których znajdują się lokale wyborcze. Na trzy dni przed terminem głosowania zabrania się publikowania wyników sondaży przedwyborczych, prognoz dotyczących wyników wyborów oraz innych danych związanych z wyborami.

6. ZASADY FINANSOWANIA WYBORÓW

Działalność komisji wyborczych finansowana jest z budżetu państwa, lub w przypadku wyborów do władz podmiotów federacji z ich własnych budżetów. Wybory municypalne są finansowane z budżetu organów samorządowych.

Osoby kandydujące w wyborach i komitety wyborcze, na potrzeby prowadzonej kampanii wyborczej, tworzą specjalne fundusze wyborcze. Mogą one być zasilane z różnych źródeł. Właściwa komisja wyborcza może przekazać komitetom wyborczym (lub pojedynczym kandydatom) kwoty jednakowej wysokości z przeznaczeniem na prowadzenie przez nie swej kampanii wyborczej. Na fundusz wyborczy mogą być przekazywane środki przez podmioty gospodarcze i inne organizacje oraz osoby fizyczne. Z jedynym zastrzeżeniem, że nie będą to osoby czy instytucje zagraniczne lub mające w swym składzie podmioty zagraniczne. Podstawowym źródłem finansowania kampanii wyborczej są środki pochodzące ze składek, darowizn i innych dochodów, które jest w stanie pozyskać komitet wyborczy. Na cele agitacji wyborczej można wykorzystywać wyłącznie środki pieniężne zgromadzone w ramach funduszu wyborczego.

Nie zezwala się na materialne wspieranie kampanii wyborczych przez obce państwa i ich obywateli. Również organizacje zagraniczne i międzynarodowe nie mogą finansować kampanii wyborczych na terenie Rosji. Zakaz ten rozciąga się również na zagraniczne organizacje gospodarcze, oraz na te podmioty gospodarcze działające w Rosji, w których udział kapitału zagranicznego przekracza 30%. Nie mogą mate-

rialnie wspierać kampanii wyborczych organy i organizacje państwowe oraz samorządowe.

Maksymalne wysokości dotacji i darowizn przekazywanych przez poszczególne podmioty na rzecz komitetów wyborczych są określone na mocy odpowiednich przepisów. Przed każdymi wyborami określa się je oddzielnie.

Wszystkie środki pieniężne, które gromadzi komitet wyborczy, muszą być umieszczane na specjalnie w tym celu założonym koncie bankowym, na uruchomienie którego zgodę wydaje komisja wyborcza. Zasady otwierania i prowadzenia takiego rachunku określone są przez Centralną Komisję Wyborczą w porozumieniu z Centralnym Bankiem Rosji. Prawo dysponowania środkami zgromadzonymi w ramach funduszu wyborczego przysługuje posiadającym je kandydatom i komitetom wyborczym. Jeżeli po zakończeniu wyborów na koncie pozostaną jakieś środki, to zostają one zwrócone instytucjom czy osobom, które wspierały kampanię danego komitetu wyborczego, w wysokości proporcjonalnej do wielkości przekazanych kwot.

Do obowiązków właściwej komisji wyborczej należy okresowe publikowanie danych dotyczących wysokości wpływów na fundusze wyborcze poszczególnych komitetów wyborczych z podaniem źródła tej dotacji. Z kolei każdy komitet wyborczy ma obowiązek na bieżąco informować właściwą komisję wyborczą o wpłatach na jego fundusz wyborczy.

Nie później niż po upływie 30 dni od zakończenia wyborów, komitet wyborczy musi rozliczyć się z wpływów i wydatków poniesionych w czasie kampanii wyborczej. Rozliczenie to powinno zawierać wskazanie konkretnych źródeł finansowania oraz szczegółowy wykaz wydatków. Komisja wyborcza podaje w ciągu 45 dni od dnia otrzymania sprawozdania jego treść do publicznej wiadomości.

7. ZASADY USTALANIA WYNIKÓW GŁOSOWANIA

Głosowanie odbywa się w dniu ustawowo wolnym od pracy. Decyzję o terminie wyborów podejmuje uprawnione do tego organy Federacji Rosyjskiej oraz jej podmiotów. O czasie i miejscu głosowania komisje wyborcze powinny powiadomić wyborców najpóźniej na 20 dni przed wyborami.

Wyborca, który w ciągu 15 dni przed dniem wyborów będzie poza miejscem stałego zamieszkania i w związku z tym nie będzie mógł głosować w swoim obwodzie głosowania, komisja wyborcza jest zobligowana stworzyć warunki do wcześniejszego, przedterminowego oddania głosu. Głosowanie musi się odbyć z zachowaniem wszystkich przewidzianym prawem procedur i warunków. Szczególnie musi być zachowana zasada pełnej tajności głosowania.

Głosowanie polega na naniesieniu przez wyborcę na karcie do głosowania, w kratce przy nazwisku kandydata lub na liście kandydatów, znaczka wskazującego jego preferencje. W przypadku kiedy wyborca nie zdecyduje się na poparcie żadnego z kandydatów stawia znaczek w kratce z napisem: „przeciw wszystkim kandydatom”.

Każdy wyborca głosuje osobiście. Nie dopuszcza się możliwości oddawania głosów za kogoś czy w czyimś imieniu. Kartę do głosowania wydaje się osobie, która figuruje w spisie wyborców danego obwodu głosowania po okazaniu przez nią dokumentu potwierdzającego tożsamość. Komisja jest zobligowana do stworzenia

możliwości skorzystania z przysługującego obywatelowi czynnego prawa wyborczego. W sytuacji, kiedy z ważnych przyczyn np. choroby, wyborca nie może osobiście stawić się w obwodowej komisji wyborczej, to przedstawiciele tej komisji, wyposażeni w przenośną urnę wyborczą, udają się do niego. Fakt oddania głosu przez wyborcę poza lokalem komisji powinien być potwierdzony przez niego na piśmie. Komisja „objazdowa” prowadzi bardzo szczegółową dokumentację pobranych z siedziby komisji kart do głosowania. W specjalnej kartotece odnotowuje się wydanie każdej karty. Dane o wyborcach, którzy głosowali poza lokalem komisji, nanosi się następnie do dokumentacji prowadzonej przez obwodową komisję wyborczą. W procedurze głosowania poza lokalem komisji mają prawo uczestniczyć pełnomocnicy kandydatów i obserwatorzy.

Głosowanie odbywa się z zachowaniem zasady tajności. Jak już wcześniej wskazano, komisja wyborcza jest zobligowana do przygotowania specjalnych pomieszczeń, w których wyborca w samotności będzie mógł oddać głos. Wyborca ma prawo skorzystać z pomocy innej osoby, ale nie może to być członek komisji ani obserwator.

Wyborca otrzymując kartę do głosowania poświadczają jej odbiór podpisem w spisie wyborców. Karta do głosowania powinna być zaopatrzona w pieczęć obwodowej komisji wyborczej lub w podpisy dwóch jej członków.

Wyborca wrzuca wypełnioną kartę do głosowania do zamkniętej i opieczętowanej urny wyborczej.

Po zakończeniu głosowania i zamknięciu lokalu wyborczego komisja przystępuje do ustalenia wyników głosowania. Obliczania głosów dokonują jedynie pełnoprawni członkowie komisji. Pozostałe osoby biorące udział w jej pracach jedynie obserwują te działania. Komisja za nieważne uznaje te karty do głosowania, na których nie da się stwierdzić jednoznacznie na którego z kandydatów głos został oddany. Podobnie postępuje się z kartami, które nie odpowiadają wzorcowi karty i nie są oznaczone pieczęcią komisji lub podpisami jej dwóch członków. Następnie zlicza się głosy oddane na poszczególne listy i kandydatów. Zsumowane wyniki nanosi się na protokół komisji²¹.

W celu uniknięcia możliwości fałszowania wyników głosowania, do obliczania głosów przystępuje się natychmiast po zamknięciu lokalu wyborczego i obliczanie kontynuuje się bez przerwy, aż do ustalenia pełnych wyników. O rezultatach głosowania powiadamiani są członkowie komisji oraz wszyscy biorący udział w jej pracach.

Na podstawie protokołów obwodowych (rejonowych, miejskich i innych) komisji wyborczych dokonuje się sumowania osiągniętych rezultatów przez poszczególnych kandydatów. To należy do kompetencji okręgowej komisji wyborczej, która ustala rezultaty wyborów w okręgu.

W przypadku kiedy okręgowa komisja wyborcza stwierdzi, że w trakcie głosowania lub podczas liczenia głosów wystąpiły nieprawidłowości, to podejmuje decyzję

²¹ Protokół komisji wyborczej musi zawierać następujące dane: liczba zarejestrowanych wyborców i liczba wyborców umieszczonych w spisie, liczba kart do głosowania otrzymana przez komisję, liczba kart do głosowania wydana wyborcom w dniu głosowania, liczba skasowanych kart do głosowania, liczba kart do głosowania wydanych dla głosujących przedterminowo, liczba kart do głosowania wydana wyborcom głosującym w domu, liczba kart do głosowania znajdująca się w urnie do głosowania, liczba ważnych kart do głosowania, liczba kart nieważnych, liczba głosów oddanych na poszczególne listy i poszczególnych kandydatów, w tym głosy oddane „przeciw wszystkim kandydatom”.

o unieważnieniu wyborów. Następuje to w sytuacji, kiedy na skutek wzmiankowanych nieprawidłowości nie ma pewności, że uzyskane wyniki głosowania są zgodne z prawdą, czyli w pełni odzwierciedlają preferencje wyborcze głosujących obywateli.

Cała dokumentacja komisji wyborczych wszystkich szczebli jest zabezpieczana i przechowywana przez okres, który wskazują przepisy prawa. Obowiązek ten dotyczy również kart do głosowania. Zarówno wykorzystanych, jak i tych które nie zostały wydane wyborcom. Ustawa wskazuje, że okres przechowywania dokumentacji wyborczej nie może być krótszy niż jeden rok. Protokoły muszą być przechowywane nie krócej niż jeden rok po wyznaczeniu daty następnych wyborów do tego samego organu.